

Examen HAVO

2018

tijdvak 1
dinsdag 15 mei
9.00 - 12.00 uur

geschiedenis

Dit examen bestaat uit 29 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 72 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

Als ouders de naam van hun kind kiezen, laten ze zich vaak beïnvloeden door de tijd waarin zij leven. De volgende ontwikkelingen in het geven van een naam staan in willekeurige volgorde:

- 1 Mede door de komst van gastarbeiders en de groei van de multiculturele samenleving, werd Mohammed in Nederland een meer voorkomende jongensnaam.
- 2 Na de democratische revolutie in Frankrijk gaven veel mensen niet-christelijke namen als Fleur en Hector aan hun kinderen.
- 3 Tijdens de Duitse bezetting van Nederland werd verboden dat ouders hun kind meerdere 'ongewenste' namen achter elkaar gaven, zoals Wilhelmina Juliana Beatrix Irene.
- 4 Een verhaal van Multatuli, dat hij schreef om het moderne imperialisme van die tijd aan te klagen, introduceerde de meisjesnaam Adinda in Nederland.
- 5 Na de communistische revolutie in Rusland kozen sommige ouders ervoor deze gebeurtenis te herdenken met een speciale naam voor hun kind, zoals Ninel (Lenin achterstevoren) en Barrikada (barricade).
- 6 In de economische bloeitijd van de Republiek vestigden veel Scandinaviërs zich in Amsterdam. Zij brachten hun tradities in naamgeving mee, waardoor een voornaam als Mats werd geïntroduceerd.

- 2p 1 Zet deze zes ontwikkelingen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Vroegmoderne tijd

Drie gegevens over de Italiaanse beeldhouwer Ghiberti (1378-1455):

- 1 Ghiberti maakte voor de stadstaat Florence de bronzen deuren voor het baptisterium (doopkapel), waarin hij een zelfportret opnam.
- 2 Hij gebruikte het perspectief, waarbij hij zich baseerde op ideeën van zijn stadgenoot Brunelleschi en misschien ook op die van de middeleeuwse Arabische wiskundige Alhazen. Ghiberti schreef dat hij ernaar streefde te begrijpen hoe het gezichtsvermogen werkt.
- 3 Ghiberti schreef in zijn autobiografie dat hij wilde weten op welke wijze de wetten van de schilder- en beeldhouwkunst konden worden vastgelegd.

Met deze gegevens kan worden aangetoond dat Ghiberti in meerdere opzichten past bij de Renaissance.

- 4p 2 Leg dit uit door twee onderdelen van de Renaissance te noemen en bij elk onderdeel aan te geven welk gegeven over Ghiberti daarbij past. Let op: je mag een gegeven maar één keer gebruiken.

In 1562 werd de eerste druk uitgegeven van de protestantse 'deux-aesbijbel'. Deze Nederlandstalige bijbel werd gedrukt in Emden, in Noord-Duitsland.

Dat de bijbel in Emden kon worden gedrukt, was het gevolg van de afspraak over de godsdienstpolitiek uit 1555 die Karel V maakte met de Duitse vorsten.

- 3p 3 Noem deze afspraak en geef aan waardoor het drukken van deze bijbel daardoor wel mogelijk werd in Emden, maar niet in de Nederlanden.

Twee gebeurtenissen in de Zuidelijke Nederlanden na het sluiten van de Pacificatie van Gent in 1576:

- 1 Op 31 januari 1578 brengt de Spaanse landvoogd Don Juan bij Gemblours het leger van de bij de Pacificatie aangesloten gewesten een zware nederlaag toe.
- 2 In februari 1578 verdrijven calvinisten het rooms-katholieke bestuur van Oudenaarde.

Deze gebeurtenissen tonen verschillende oorzaken van het uiteenvallen van de Pacificatie van Gent.

- 4p 4 Leg dit uit voor elke gebeurtenis.

Gebruik bron 1.

In deze bron doet Willem van Oranje het voorstel een andere vorst in plaats van Filips II te kiezen.

- 4p 5 Leg met de bron uit:
- dat dit voorstel vooruitloopt op het Plakkaat van Verlatinge en
 - welk motief Oranje heeft met dit voorstel.

Omstreeks 1600 was in veel steden van de Republiek het bestuur in handen van kooplieden.

2p **6**

Geef

- aan welk gevolg dit had voor het beleid van de steden tegenover de komst van migranten naar de stad en
- de verklaring voor dit beleid.

Gebruik bron 2.

Deze bron is geschikt als illustratie bij twee kenmerkende aspecten van de vroegmoderne tijd.

3p **7**

Licht dit toe door:

- het kenmerkende aspect van de zestiende eeuw te noemen waarbij deze bron past en
- uit te leggen welk kenmerkend aspect van de zeventiende eeuw al in de bron herkenbaar is.

Gebruik bron 2.

Jan Huyghen van Linschoten publiceert in 1596 het verslag van zijn reis. In het koninkrijk Spanje, waarvan Portugal sinds 1580 deel uitmaakt, wordt de informatie over de reis gezien als een staatsgeheim.

2p **8**

Noem

- de economische reden die de Spanjaarden hebben voor de geheimhouding van de Portugese routes naar Azië en
- de politieke achtergrond van de Nederlandse belangstelling voor deze zeeroutes.

In 1781 bepaalde keizer Jozef II voor zijn Oostenrijkse gebieden dat:

- 1 iedere onderdaan het recht kreeg zijn vroegere meester te verlaten en elders werk te zoeken en
- 2 alle onderdanen voortaan zelf konden kiezen welk ambacht zij wilden leren.

Op grond van deze maatregelen kun je Jozef II een verlicht vorst noemen.

2p **9**

Geef bij elke maatregel aan door welk verschillend Verlichtingsideaal Jozef II zich liet leiden.

Vroegmoderne tijd

bron 1

In 1579 onderhandelen in Keulen afgevaardigden van de Unie van Utrecht en vertegenwoordigers van Filips II over vrede. Op 28 september 1579 antwoordt de secretaris van Willem van Oranje op vragen van vertegenwoordigers van de gewesten uit de Unie van Utrecht:

Zijne Excellentie (Willem van Oranje) antwoordt dat, tenzij de afgevaardigden van de koning vrede aanbieden onder voorwaarden die gunstig zijn voor het vaderland en de religie, (...) de gewesten er goed aan doen een vorst als beschermer te kiezen. Alles in overweging nemende, denkt zijne Excellentie dat in zo'n geval er geen heerser of vorst kan worden gevonden wiens gezag en middelen meer kunnen betekenen dan die van de Engelse koningin of de hertog van Anjou¹⁾.

noot 1 De hertog van Anjou is een broer van de koning van Frankrijk.

bron 2

Jan Huyghen van Linschoten is een Nederlandse zeevaarder, die heeft gevaren in Portugese dienst. Door zijn Portugese contacten heeft hij informatie verzameld over de zeeroute naar China en Japan. Hierover publiceert hij in 1596 een boek, dat veel belangstelling trekt en vele malen wordt herdrukt in de Republiek.

Hij schrijft over Korea:

Vlak boven Japan, rond de 34ste en 35ste breedtegraad en niet ver van de Chinese kust, ligt nog een groot eiland, namelijk het schiereiland Korea. Hierover hebben we nog geen betrouwbare berichten voor wat betreft de grootte en het volk, noch over de producten die er te vinden zijn.

Moderne tijd

In 1869 werd de onderzeese telegrafiekabel voltooid tussen Groot-Brittannië en India, toen de belangrijkste Britse kolonie. Door deze kabel konden nu over lange afstand berichten worden verstuurd.

- 2p **10** Leg uit dat de aanleg van deze telegrafiekabel past bij het modern imperialisme.

Gebruik bron 3.

Naast de 'discussies over de sociale kwestie' past deze bron ook bij andere kenmerkende aspecten van die tijd.

- 2p **11** Toon dit aan voor twee kenmerkende aspecten, telkens met een verwijzing naar de bron.

Gebruik bron 3.

Stel: je doet onderzoek naar de gevolgen van kinderarbeid in Nederland in de negentiende eeuw en je hebt twee onderzoeksvragen:

- 1 Wat waren de werkomstandigheden van kinderen in fabrieken?
- 2 Welke bijdrage leverde J.J. Cremer aan de discussie over de 'sociale kwestie'?

Je vindt deze bron, maar je twijfelt aan de bruikbaarheid van de bron voor een van je onderzoeksvragen.

- 2p **12** Maak duidelijk voor welke onderzoeksvraag de bron de meest bruikbare informatie bevat en voor welke onderzoeksvraag de bron minder bruikbare informatie bevat.

Bismarck was tevreden met de status van Duitsland.

Wilhelm II vond dat Duitsland een belangrijkere plaats op het wereldtoneel verdiende.

- 2p 13 Toon aan dat dit verschil in opvatting bij elk van beiden naar voren kwam in de buitenlandse politiek die zij voerden.

De volgende zes gebeurtenissen uit de geschiedenis van Berlijn staan in willekeurige volgorde:

- 1 de blokkade van West-Berlijn
- 2 de val van de Berlijnse Muur
- 3 de Rijksdagbrand
- 4 het bezoek van president Kennedy
- 5 het einde van de Eerste Wereldoorlog
- 6 de ondergang van nazi-Duitsland.

- 2p 14 Zet deze zes gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Gebruik bron 4 en de gebeurtenissen van vraag 14.

De zes fragmenten van bron 4 horen bij de gebeurtenissen van vraag 14.

- 2p 15 Maak de juiste combinaties van bronfragmenten en gebeurtenissen door achter elke letter van het bronfragment het cijfer van de gebeurtenis die erbij hoort te noteren.

Doe het zo:

Bij bronfragment ... (letter invullen), past gebeurtenis ... (cijfer invullen) enzovoort.

Noteer alleen letters en cijfers.

Let op: je mag elke gebeurtenis maar één keer gebruiken.

Gebruik bron 5.

Met dit bankbiljet brengt het stadsbestuur van Bitterfeld een politieke boodschap over aan de lokale bevolking op een voor het stadsbestuur effectieve manier.

- 3p 16 Licht dit toe door:
- met een verwijzing naar de bron uit te leggen welke boodschap dat is en
 - een reden te noemen waardoor voor het stadsbestuur het gebruik van een bankbiljet hiervoor een effectieve manier is.

Pas na 1923 konden in de Republiek van Weimar stabiele democratische regeringen worden gevormd.

- 2p 17 Leg uit waardoor dit vóór 1924 **niet** mogelijk bleek en vanaf 1924 **wel** mogelijk werd.

Gebruik bron 6.

Voor het slagen van de Conferentie van München en de appeasementpolitiek was het belangrijk dat de inhoud van dit gesprek niet in Groot-Brittannië bekend zou worden.

- 3p 18 Licht dit toe door:
- zonder bron aan te geven waarom de meeste Engelsen tijdens de Conferentie van München nog positief oordeelden over de gevoerde appeasementpolitiek en
 - uit te leggen waardoor het bekend worden van deze bron het oordeel van de meeste Engelsen over de appeasementpolitiek zou hebben veranderd.

Gebruik bron 6.

Een historicus doet onderzoek naar de buitenlandse politiek van Hitler in 1938. Hij vindt deze bron en concludeert dat deze betrouwbare informatie bevat voor zijn onderzoek.

- 2p 19 Ondersteun deze conclusie met een argument vanuit de achtergrond van de bron.

Op 1 september 1939 tekende Adolf Hitler een geheim bevel waarin de bevoegdheden van bepaalde artsen zo uitgebreid werden, "dat zij aan mensen die ongeneeslijk ziek zijn, na een zorgvuldige beoordeling van hun krankzinnigheid, de genadedood kunnen toekennen".

- 2p 20 Leg uit welk verband er bestaat tussen deze opdracht en het nazi-idee van de *Volksgemeinschaft*.

Gebruik bron 7.

Deze foto kan door de Amerikaanse propaganda gebruikt worden om een boodschap aan de Duitse bevolking over te brengen.

- 2p 21 Noem deze boodschap met een verwijzing naar de bron.

Twee standpunten van de Nederlandse regering in de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Rusland:

- 1 Na november 1917 weigerde de Nederlandse regering om de nieuwe regering van Rusland te erkennen.
- 2 In 1942 was de Nederlandse regering, die uitgeweken was naar Londen, bereid om de regering van de Sovjet-Unie te erkennen.

- 2p 22 Noem bij elk van beide standpunten de politieke reden van de Nederlandse regering.

Gebruik bron 8.

Een interpretatie:

Beide kranten geven een eenzijdig beeld van de gebeurtenissen in Hongarije in 1956. Deze eenzijdigheid kan worden verklaard vanuit het politieke standpunt van elk van beide kranten tijdens de Koude Oorlog.

- 4p **23** Licht dit toe door:
- met een verwijzing naar de bron per krant aan te geven waaruit die eenzijdigheid blijkt en
 - deze eenzijdigheid telkens in verband te brengen met het politieke standpunt van de krant.

De afgezette Hongaarse premier Imre Nagy (zie bron 8 eerste fragment) riep westerse landen op om Hongarije te hulp te komen. Deze hulp kwam er niet.

- 2p **24** Leg uit dat hulp aan de Hongaarse opstandelingen niet paste in de westerse buitenlandse politiek in die tijd.

Gebruik bron 9.

Twee beweringen bij deze bron:

- 1 Uit de beschrijving door Dolores blijkt het totalitaire karakter van de DDR.
- 2 De mening van de vader van Dolores over deze gebeurtenissen is politiek gekleurd.

- 4p **25** Leg elke bewering telkens met een verwijzing naar de bron uit.

Gebruik bron 10.

Deze bron kan worden gebruikt om twee kenmerkende aspecten van de tweede helft van de twintigste eeuw te illustreren.

- 2p **26** Toon dit aan voor beide kenmerkende aspecten.

Gebruik bron 11.

Tekenaar Herblock geeft in deze prent een mening weer over het neerslaan van de Praagse Lente.

- 2p **27** Leg uit welke mening Herblock weergeeft.

In oktober 1986 ontmoetten de Amerikaanse president Reagan en Sovjetleider Gorbatsjov elkaar in Reykjavik (IJsland). Gorbatsjov stelde aan Reagan voor dat beide landen hun strategische kernwapens met de helft zouden verminderen.

Volgens sommige historici was Gorbatsjovs voorstel een reactie op het SDI-project.

- 2p **28** Geef aan welke redenering deze historici daarbij volgen.

Gebruik bron 12.

Deze prent is onderdeel van een campagne om mijnwerkers te werven in Italië.

Je kunt twee conclusies trekken bij deze prent:

- 1 De prent heeft een propagandistisch karakter.
- 2 De campagne waar deze prent een onderdeel van is, is nodig geworden door de economische ontwikkeling in die tijd.

2p **29** Ondersteun beide conclusies telkens met een argument uit de bron.

Moderne tijd

bron 3

In 1863 publiceert de Nederlandse schrijver J.J. Cremer zijn novelle *Fabriekskinderen. Een bede, doch niet om geld*. Hij leest zijn novelle in het hele land voor. De belangstelling van het publiek is erg groot.

In dit fragment beschrijft Cremer een textielfabriek in Leiden:

In het midden van die sombergekleurde rij (spinmachines) – het helderst door een van de gasvlammen verlicht, daar zie je Saartje, het kind van Gerrit Zwarte, het arme kind dat koorts heeft, dat zich ongelooflijk snel en gelijkmatig moet haasten. Je herkent het arme meisje wel, al schrik je terug nu je haar droevig figuurtje in het volle licht beter kunt zien.

Een hoofd, een heel hoofd is zij kleiner dan je dochtertje, dat op dit uur gezond, met roze wangen, op het zachte kussen ligt te dromen en even oud is als zij.

Je schrikt terug bij het zien van dat vieze en fletse gezichtje, met die open mond en die onnatuurlijk glinsterende oogjes. Je wendt de blik van haar af, en je oog blijft gevestigd op het jongetje naast haar. Tien jaar oud, maar hij lijkt een kind van zeven lentes – wat zeg ik, een kind van zeven barre winters te zijn. Telkens en telkens werpt hij een versufte blik op de grofspinner (de opzichter die de machine bedient), die zijn werk aan de andere kant van de machine bespiedt; en angstig beweegt hij snel de handjes, want weet je, al twee keer heeft hij van hem een stevige tik met de stok gehad, hier op de schouder, erg vals! Erg vals en gemeen!

bron 4

De volgende bronfragmenten gaan over gebeurtenissen in Berlijn in de twintigste eeuw:

fragment a

Hoewel sommige mensen blauwe plekken opliepen toen de twee bevolkingen van Berlijn zich met elkaar vermengden, leken de Berlijners te genieten van de sensatie dat ze gezamenlijk geschiedenis maakten. Ze sloegen elkaar op de rug, gaven elkaar glazen champagne, wisselden adressen uit en namen foto's.

fragment b

De uitstraling van de Amerikaanse president liet er geen twijfel over bestaan dat de Verenigde Staten West-Berlijn nooit zouden prijsgeven. De kracht van zijn toespraak bezorgde me kippenvel. Daarbij straalde het licht van zijn fakkel ver over het door de Sovjet-Unie beheerste Oost-Berlijn.

fragment c

Dit is het begin van de communistische revolutie. Hiermee beginnen zij hun aanval. (...) Het Duitse volk zal geen toegeeflijkheid dulden. Iedere communistische partijfunctionaris zal worden neergeschoten waar hij wordt aangetroffen. Iedereen die met de communisten samenwerkt, moet gearresteerd worden. Vanaf nu zal er ook geen enkele toegeeflijkheid meer worden getoond tegenover de sociaaldemocraten.

fragment d

Zelfs de aanvoer van medicijnen en melk voor baby's was gestopt. Twee miljoen West-Berlijners moesten door uithongering tot overgave worden gedwongen. De efficiency van de luchtbrug overtrof de stoutste verwachtingen. (...) Elke 63 seconden landde er een vliegtuig!

fragment e

Bij de bakker zeiden ze dat de Russen nu bij Weissensee en Rangsdorf zijn. In het strandbad van Rangsdorf ben ik vaak gaan zwemmen. Ik probeer hardop uit hoe het klinkt: "De Russen in Rangsdorf." Het lijkt nergens op. In het oosten vandaag een vuurrode hemel, eindeloze branden.

fragment f

Volgens Berger zijn er betrouwbare troepen in Berlijn, en tanks en vliegtuigen voor het bestrijden van straatgevechten. Voor morgen worden ongeregeldeheden verwacht en men is erop voorbereid. De regering maakt een ambivalente en besluiteloze indruk. De enige betrouwbare krachten buiten het leger zijn, voor zover we daarop kunnen vertrouwen, de georganiseerde sociaaldemocraten en zij eisen het aftreden van de keizer.

bron 5

De achterkant van een biljet van vijftig pfennig uit 1921, noodgeld uitgegeven door de stad Bitterfeld (Duitsland), een centrum van de bruinkoolwinning:

Vertaling van de tekst op het bankbiljet:

De kolenuitvoer van Duitsland

Uitvoer van april 1920 tot en met maart 1921: 28,1 miljoen ton waarvan herstelbetalingen: 67,1%.

Aan Polen, Hongarije, Danzig, Memel, Duits-Oostenrijk: 21,4%.

Uitvoer tegen wereldmarktprijzen: 11,5%.

Toelichting:

Dit bankbiljet was alleen geldig in Bitterfeld.

Op het biljet rijden kolentreinen naar het westen (in de richting van Keulen).

Aan de linkerkant staat de Eiffeltoren (Frankrijk).

bron 6

Verslag van een geheime bespreking op 5 november 1937 tussen Adolf Hitler, de Duitse minister van Buitenlandse Zaken en de Duitse legerleiding:

De Führer is van mening dat met grote waarschijnlijkheid Engeland, en naar het zich laat aanzien ook Frankrijk, in stilte Tsjecho-Slowakije al hebben afgeschreven en zich ermee hebben verzoend dat deze zaak binnenkort door Duitsland in het reine wordt gebracht. De problemen binnen het Britse wereldrijk en het vooruitzicht om opnieuw in een grote Europese oorlog verwickeld te raken, zullen beslissend zijn voor Engeland om niet deel te nemen aan een oorlog tegen Duitsland. De Engelse opstelling zal beslist niet zonder gevolgen zijn voor Frankrijk. Een optreden van Frankrijk, zonder Engelse steun en met het vooruitzicht dat zijn offensieven zouden vastlopen op onze westelijke verdediging, lijkt niet erg waarschijnlijk. (...) Natuurlijk zal het noodzakelijk zijn om het westen af te grendelen wanneer we onze aanvallen op Tsjecho-Slowakije en Oostenrijk uitvoeren. Hierbij dient nog in aanmerking genomen te worden dat de verdedigingsmaatregelen van Tsjecho-Slowakije van jaar tot jaar in kracht toenemen en dat ook het Oostenrijkse leger steeds sterker wordt.

bron 7

In de Duitse stad Krefeld vervangt de Amerikaanse sergeant George Kaufmann op 9 maart 1945 het straatnaambord. De Adolf Hitlerstraat wordt de Roosevelt Boulevard, genoemd naar de Amerikaanse president:

bron 8

Op 5 november 1956 verschijnen in een liberale en in een communistische Nederlandse krant artikelen over het neerslaan van de Hongaarse Opstand in 1956:

Een fragment uit *Het Algemeen Handelsblad*:

Zondagochtend in alle vroegte is het lugubere gordijn van het Russische verraad over Hongarije gevallen. Terwijl generaals van het Rode Leger nog onderhandelden met een Hongaarse afvaardiging over een terugtrekking van de Russische troepen, meldde de Hongaarse premier Imre Nagy in een korte doch uiterst dramatische redevoering voor de radio, dat de Russische troepen een massale aanval op Boedapest en andere steden hadden ingezet, en dat de Hongaren weerstand aan het offensief boden. Imre Nagy, die zijn rede in het Engels en het Frans herhaalde, verklaarde later dat zijn toespraak ook als een wanhopig beroep op de Verenigde Naties dient te worden beschouwd.

Een fragment uit *De Waarheid*:

De nieuwe Hongaarse regering van János Kádár heeft vanmorgen een oproep aan het volk uitgegeven, waarin zij zegt dat de socialistische krachten van Hongarije en de Sovjettroepen die te hulp werden geroepen, hun taak hebben vervuld. De regering van Imre Nagy is in elkaar gestort en bestaat niet meer. In alle plaatsen treden communisten, arbeiders en bekende figuren, die zich voor de terreur in de illegaliteit hadden moeten begeven, weer in het openbaar op. Binnen enkele dagen zal in het gehele land volledige kalmte heersen.

bron 9

Dolores Thijs, een Belgisch meisje, woont van 1956 tot 1959 met haar ouders in Oost-Berlijn, waar haar vader correspondent is van een Belgische krant en waar zij naar de middelbare school gaat. Over het begin van het nieuwe schooljaar in 1957 herinnert zij zich:

Tevergeefs keek ik uit naar Evi. Ook drie andere leerlingen kwamen niet opdagen. Geen leraar die er iets over zei of zelfs maar hun naam noemde en niemand van de leerlingen die ernaar vroeg. Alsof Evi, Klaus, Beate en Uwe er nooit geweest waren en men had besloten hen collectief dood te zwijgen. (...) Misschien had Evi ook geen zin meer gehad in deze school. Maar waarom had ze me niets verteld? Of op zijn minst een adres nagelaten? Waarvoor waren zij op de vlucht geslagen? Ik voelde me verraden. (...) Frau Kirschnick hield het op *Republikflucht*¹⁾, een woord dat ze fluisterend uitsprak, zodat het wel iets heel ergs moest zijn. Ik vroeg mijn vader wat het betekende. Volgens hem was het van toepassing op domoren die liever niet in de DDR woonden. "Waarom?", wilde ik weten.

Hij antwoordde met tegenzin: "Kijk, het komt eigenlijk hierop neer. De staat betaalt bijvoorbeeld jouw opleiding als arts of ingenieur. Dat kost veel geld en wordt opgebracht door de arbeidersklasse. Dus wie na zijn studie liever naar het Westen gaat omdat hij daar misschien meer kan verdienen, ontnemt de hardwerkende mensen hier de vruchten van hun arbeid. Maar deze staat heeft die ingenieur of arts ook nodig. Daarom wordt het als een misdaad beschouwd als zo iemand het land verlaat."

Daar moest ik even over nadenken. "Dus als ik hier een balletopleiding volg (...) en ik ga in Moskou dansen, dan bega ik een misdaad."

Mijn vader zuchtte: "Neeeee, alleen als je in New York zou gaan dansen."

Dat verschil begreep ik niet. Maar hij had geen zin meer om het me uit te leggen.

noot 1 *Republikflucht*: vlucht uit de republiek, de DDR

bron 10

Een foto uit Indonesië uit 1949:

Toelichting:

Deze foto is gemaakt tijdens een actie van Nederlandse militairen tegen Indonesische vrijheidsstrijders op West-Sumatra (in Indonesië).

De vlag in de hand van de soldaat is een vlag van de Indonesische communistische partij, de PKI.

bron 11

Op 3 september 1968 publiceert de Amerikaanse krant *The Washington Post* deze prent van Herblock over het neerslaan van de Praagse Lente:

“She Might Have Invaded Russia”

Tekst in de prent (in vertaling):

Titel: "Zij zou Rusland (de Sovjet-Unie) hebben kunnen binnenvallen".

Op het bord staat: "Tsjecho-Slowakije".

Op de borst van de soldaat staat: "USSR", de afkorting voor de Sovjet-Unie.

Op de liggende figuur staat: "Vrijheid".

bron 12

Een prent uit een Nederlandse brochure. Deze brochure wordt in 1962 in Italië verspreid door de gezamenlijke Limburgse kolenmijnen om arbeiders te werven voor het zware werk in de mijnen:

**c'è lavoro per voi
nelle
miniere olandesi
di carbone**

Vertaling van de tekst:

"Er is werk voor jullie in de Nederlandse steenkoolmijnen."

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.